

BIBLIOTHECA UNIVERSITATIS TARTUENSIS

Tartu
Riikliku
Ülikooli
Teaduslik
Raamatukoogu

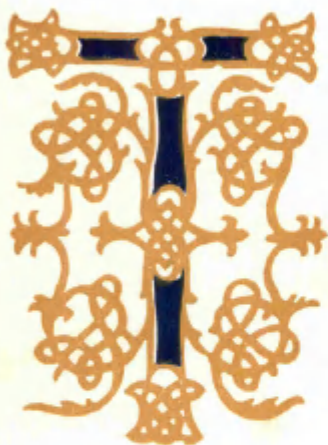
DIALOGVS
DE SYSTEMATE MVNDI,
Autore
GALILÆO GALILÆI LYNCEO,
SERENISSIMO
FERDINANDO II. HETRVR. MAGNO-DVCI
dicatus.

1687

Augusta Treboe.
Imposu BONAVENTURÆ et ABRAHAMI ELZEVIR.
Bibhopolar Leyden

1687

ARTU RIIKLIKU ÜLIKOOI

TARTU RIIKLIKU ÜLIKOOLI
TEADUSLIK RAAMATUKOGU

НАУЧНАЯ БИБЛИОТЕКА
ТАРТУСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА

THE LIBRARY
OF TARTU STATE UNIVERSITY

TARTU
RIIKLIK
ÜLIKOO

TEADUSLIK RAAMATUKOGU

Siiski dudu velle

TARTU 1977

Koostanud L. Trikkant

Kujundanud K. Põllu

Redaktsioonikolleegium:

R. Kleis, M. Kümnik, L. Peep, L. Tiik, L. Trikkant

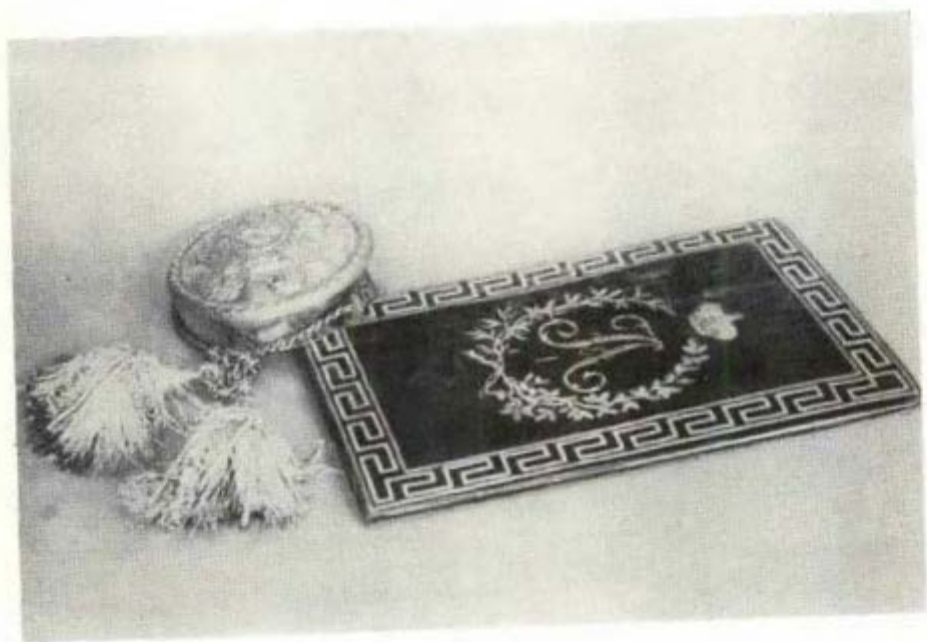
ARTU RIIKLIKU ÜLIKOOI TEADUSLIKU RAAMATUKOGU AJALOOST JA TÄNAPÄEVAST

Tartu Riikliku Ülikooli Teaduslik Raamatukogu on Eesti suurim ja vanim pidevalt tegutsenud raamatukogu. Ta asutati 1802. aastal seoses ülikooli taasavamisega Tartus.

Oma rikkalike fondide poolest on Tartu ülikooli raamatukogu omandanud laialdase kuulsuse nii kodu- kui ka välismaal. Siin on hoiul rohkesti haruldasi trükiseid, kultuuri- ja teaduseajaloo tähtteoseid, väärtuslikke käsikirju ja kunstiteoseid.

Tartul on ülikoolilinnana sajanditepikkune ajalugu. Esimene kõrgem õppeasutus — *Academia Gustaviana* — rajati Tartusse 1632. aastal Rootsi kuninga Gustav II Adolffi käsul. Sõdade tõttu suleti see mitmel korral, lõplikult 1710. a. [*Academia Gustaviana* tegutses 1632—1656, *Academia Gustavo-Carolina* 1690—1710]. Rootsiaegse ülikooli varad evakueeriti Rootsi, sealhulgas ka ülikooli juures tegutsenud raamatukogu, mis ühendati 1717. aastal Stokholmi Kuningliku Raamatukoguga. Ligi saja-aastase vaheaja järel avati 2. mail (vkj. 21. aprillil) 1802 Tartus uuesti kõrgem õppeasutus — Eesti-, Liivi- ja Kuramaa rüütelkondade poolt ülalpeetav ülikool. Progressiivne professorsõtsas esimese rektori prof. G. F. Parrotiga suutis Tartu ülikoolile välja võidelda laialdase autonoomia ja sõltumatuse kohalikest võimuorganeist, mille Aleksander I fikseeris 12.(24.) detsembril 1802 allakirjutatud keiserliku (riikliku) ülikooli asutamise aktiga.

Ülikooli, samuti tema raamatukogu rajamisele eelnes pikaajaline ettevalmistustöö. Raamatukogule hakati aegsasti mõtlema sellepärast, et välismaa nimekad teadlased keeldusid tulemast Tartu ülikooli juurde kartusest, et 6000 elanikuga provintsilinnas on nad sunnitud kirjanduse puudumise tõttu loobuma teaduslikust tööst. Eeltoodud põhjusel algasid ettevalmistused raamatukogu asutamiseks juba 1800. aastal. Raamatukogu fondile rajati alus keisrinna Jelizaveta ihuarsti J. H. Lestocq'i lese, krahvinna M. A. Lestocq'i annetusega. Esimene

1. Tartu ülikooli asutamise akt 1802. a.

annetus koosnes 378 köitest, sisaldades maateaduslikke, ilukirjanduslikke, ajaloo- ja filosoofia-alaseid teoseid, mis pärinesid krahvinna (sünd. paruness Mengdeni) isiklikust raamatukogust. Nende hulgas oli ka tollal keelatud raamatuid, nagu näiteks Voltaire'i teosed.

Esimene ostuna omandati 1800. aasta novembris 3500 rubla eest J. G. v. Loewenwolde enne Räpina, hiljem Luke mõisa 1137-köiteline raamatukogu, mis sisaldas väärtuslikke raamatuid 16. ja 17. sajandist (Vergiliuse 16. saj. väljaandeid, R. Descartes'i ja F. Blondeli tööd).

1802. a. märtsis saabus Tartu ülikoolile annetusena Aleksander I vennalt suurvürst Konstantin Pavloviitšilt Peterburis Marmorpalees asunud raamatukogu (682 köidet). Annetatud raamatud, peamiselt 18. sajandi parimad prantsuskeelsed teosed kõigilt aladelt, olid esialgu kuulunud Aleksander I isiklikku raamatukokku.

Asutamispäevil polnud raamatukogul omaette ruume. Algul paigutati raamatud kuratooriumi sekretäri Schultzi majja (praegu Mitsuuri n. 30). 1802. a. viidi raamatud riiginõunik J. M. v. Bocki majja (praegu Ülikooli t. 16) teise korruse saali, mida ülikool kasutas auditorium maximum'ina. Raamatukogu avatigi seal 1802. a. juuni algul ülikooli esimese allasutusena. Raamatukogu fond sisaldas siis juba umbes 4000 köidet.

Tartu ülikooli raamatukogu esimeseks direktoriks sai Tartu ülikooli elokventsi ja klassikalise filoloogia, esteetika ning kirjandus- ja kunstiajaloo professor Johann Karl Simon Morgenstern (28. VIII 1770—15. IX 1852), kes töötas sel kohal 37 aastat (1802—1839). Raamatukogutööd pidas Morgenstern oma põhitöök: «P/arro/t ütles kunagi, et ta peab oma tööd koolikomisjoni liikmena tähtsamaks oma professoriametist. Siis ütlen mina: ma pean tähtsamaks oma elukutset Tartu esimese raamatukoguhoidjana. Mida oleksin ma võinud siin saavutada fiiloloogiaprofessorina! Peale väheste, enamasti kehvalt ettevalmistatute õpetamise avaldaksin kõige rohkem paar vanade autorite head väljaannet ja kommentaari. Ülikooli esimese raamatukoguhoidjana lõin ma aga falle kõigil aladel valitud raamatukogu, mõjutasin raamatute valikuga osaliselt selle paiga kultuuri, kus ma olen elanud...» (TRÜ Teaduslik Raamatukogu, käsikirjade osakond, Mrg. DXXXVI, Gedanken, Bd. 2, S. 97.).

Seda, et K. Morgenstern komplekteeris Tartu ülikoolile rikkaliku ja sisult fervikliku raamatufondi, kinnitab Tartu ülikooli tolleaegne keemiaprofessor F. Goebel: «... ülikooli raamatukogu on ülikoolilt varustatud. Ma leian siin keemia ja teiste loodusteaduste alalt rohkem kirjandust kui Jenas, isegi niisuguseid haruldusi nagu Humboldti, Spixi ja teiste tööd.» (Briefe aus alter Zeit. Jurjew, 1902, S. 47.)

Raamatukogu algusaastatest peale on püütud järgida põhimõtet, et Tartu ülikooli raamatukogu on avatud «kogu lugevale avalikkusele» — kõigile, kes vajavad tema raamaturikkusi oma tööks ja enesetäiendamiseks. Raamatukogu kasutasid vabalt ülikooli õppejõud ja teenistujad. Üliõpilased omandasid kasutamisoiguse professorite kirjalikul vastutusel, hiljem nn. legitiimatsioonikaartide

alusel. Isikud väljastpoolt ülikooli (ja isegi Tartut) võisid raamatukogu kasutada algul ülikooli valitsuse loal, hiljem õppejõudude vastutusel või raamatukogu direktori eriloal. Esimene sissekanne raamatukogu laenusteraamatus (Verzeichniss der ausgeliehenen Bücher) pärineb 11.(23.) juunist 1802, mil tsiviilja kriminaalõiguse professor C. F. Meyer laenas «Allgemeine Literaturzeitung'i» 1794. a. 4. köite. Üliõpilastest oli esimeseks raamatukogu kasutajaks 19.(31.) augustil 1802 A. W. J. v. Zoedel, jällegi õigusteaduskonnast, kellele laenutati Homeroose «Iliase» prantsuskeelne tõlge.

Juba esimesel tegevusaastal kasutati raamatukogu tolle aja kohta elavalt — 141 korda, kusjuures laenutati 241 köidet, neist õppejõududele 108, ülikooli teenistujatele 43, üliõpilastele 54 ja isikuile väljastpoolt ülikooli 36. Raamatuid laenutati algaastatel peamiselt koju, sest J. M. v. Bocki majas puudusid ruumid kohallugemiseks.

Raamatulaenus kasvas aasta-aastalt. 1839. aastal anti lugeda juba üle 12 300 raamatu. Elavat kasutamist soodustas fondi paiknemine avariileil.

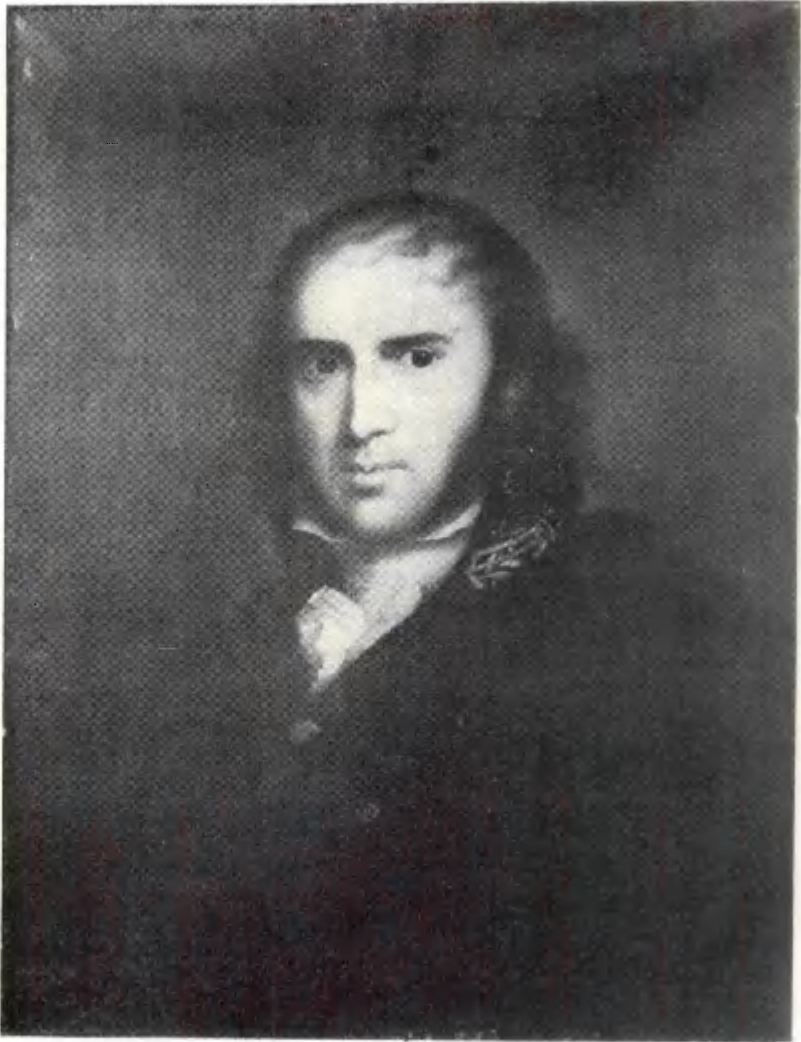
Esimesena taasavatud Tartu ülikooli asutustest sai raamatukogu endale omaette hoone, kus ta asub praegugi. K. Morgensterni ettepanekul ehitati raamatukoguks ümber endise Toomkiriku varemete kooriosa.

Tartu Toomkirik oli suurim gooti stiilis ehitis Baltimail. Selle ehitamist alustati 13. saj. keskel kodakirikuna, 15. saj. esimesel poolel kujundati löövid ümber basiilikaks, sajandi teisel poolel ehitati uus kooriruum ja kõrged kaksiktornid. 16. sajandi teisel poolel, Yene-Liivi sõja päevil jäi kirik hoolduseta, lagunes, ning 1624. a. põles Poola komandandi sõdurite ja teenijate jaanitulest süttinuna varemeiks. Seoses Tartu kindluse rajamise kavadega 1770. aastail lammutati tornide ülaosa. Sellisena seisis kirik varemeis kuni 19. sajandi alguseni.

Ülikooli esimese arhitekti J. W. Krause projekti järgi ehitati 1804—1807 Toomkiriku kooriruum ümber kolmekorruseliseks saalraamatukoguks. Avar trepikoda paigutati eraldi kesklöövi kõige idapoolsemasse võlvikusse. 1806. a. sügiseks valmis alumine korrus, 1807—1809 kaks ülemist korrust. Alumise korruse saali kasutati ülikooli peahoone valmimiseni (1809. a.) aulana.

Raamatukogu siseruume kaunistasid Peterburi Kunstiakadeemialt 1807. a. saadud antiikskulptuuride kipsjäljendid. Pallas Athena kuju ja teadlaste ning kirjanike kipsbüstid ehtisid kolmanda korruse saali, Apollon Musagetese ja muusade antiikskulptuuride jäljendid teise korruse saali.

Raamatukoguhoone pidulikul avamisel 6.(18.) augustil 1806 rõhutas G. F. Parrot: «Täna on see hoone kirjanduse tempel, täidetud teaduse varadega kõigist inimteadmiste harudest, kaunistatud õilsa arhitektuuriga, kus endine ruum on sobitatud uue otstarbega. /.../ Tumedas minevikus püstitati see koda. Saksa rüütlite rahutud hordid vallutasid selle maa. Kasuahned preestrid järgnesid neile, et kindlustada vallutust. Seda, mida kindlused Düüna ja Aa ääres ei suutnud, seda pidid templid lõpule viima. /.../ Praegune asutus /.../ kuulutab rahu ja mõtlemisvabadust. Siin ei aheldata inimvaimu: kõik teadusalad on avatud uurijaile

2. K. Morgenstern. F. G. Kugelgeni maal. 1809.

3. Tartu ülikooli raamatukogu. L. Höflingeri lito. 1860.

4. Tartu ülikooli raamatukogu II korruse sisevaade 19. saj. keskel.

ja uutel valgustuspreestritel on ainsaks ülesandeks, ainsaks sihiks see, kuidas kergendada ligipääsu nende juurde.» [RAKA, f. 402, nim. 3, s.-ü, 1277, l. 47—48.]

Raamatukogu fondide täiendamisel kujunesid juba 19. sajandi algul välja järjekindlad põhimõtted: hinnata raamatuid teadusliku väärtuse järgi; osta eeskätt teaduslikuks tööks vältimatult vajalikku, eelistades tõlgetele algupärandeid; täiendada võrdselt kõiki teadusalasid; muretseda rariteete ja luksusväljaandeid erandjuhtudel; ilukirjandusest hankida ainult õppetööks tarvilikku; vältida lünki perioodika komplekteerimisel; mitte osta terveid raamatukogusid, vaid valida neist vajalikku. Pearõhk langes uudisteoste ja jätkväljaannete korrapärasele hankimisele. Kuid peale ilmuva kirjanduse osteti ka vanemaid raamatuid antikvariaatidelt, eraisikuilt ja oksjoneilt — eriti väljaandeid, mis olid suundaandvad teaduste arengus ja tähistasid ühiskonna ning teaduslike ideede progressi. Kirjandust komplekteeriti raamatukokku enamasti ühes eksemplaris.

Tähtsat osa etendas komplekteerimisel ka Tartu ülikooli väljaannete vahetus. Juba 1818. a. oli Tartu ülikool ainsana Venemaa kõrgematest õppeasutustest 1817. a. moodustatud Saksamaa ülikoolide vahetusühingu Tauschverein der deutschen Universitätschriften liige. Sajandi keskpaiku arenes vahetus ka teiste Euroopa maade ja USA ülikoolidega. Samuti sõlmiti vahetussuhted Peterburi Teaduste Akadeemiaga, Rumjantsevi muuseumi raamatukoguga, Peterburi Avaliku Raamatukoguga, Ajaloo ja Muinasteaduste Seltsiga Odessas jt. Vahetuse teel saadi teaduslike asutuste väljaandeid, teistes ülikoolides kaitstud väitekirju, ülikoolide programme, loengukavu, hiljem ka jätkväljaandeid, mis paljudel juhtudel raamatuturule müügil ei pääsenud. Tartu ülikooli toimetiste [«Ученые записки Императорского Юрьевского университета»] ilmutamiskamistega 1893. aastal tõusis vahetuse osatähtsus veelgi.

Tartu ülikooli laialdased sidemed Vene ja välismaa ülikoolidega, teaduslike asutustega, silmapaistvate teadlaste, kirjanike ja ühiskonnategelastega on toonud ülikooli raamatukokku palju väärtuslikke annetusi. Annetasid Moskva ülikooli kuraatorid P. Goleniššev-Kutuzov ja S. Stroganov, maadeuurija A. J. Krusenstern, kirjanik V. Žukovski, Peterburi Avaliku Raamatukogu direktor A. Olenin, akadeemik V. Petrov jt. Samuti kinkisid paljud Tartu ülikooli endised kasvandikud raamatukogule pühendusega töid: loodusteadlane K. E. Baer, leksikograaf, kirjanik ja etnograaf V. Dal, matemaatik ja astronoom E. Knorre, günekoloog J. V. Holst, kirjanik N. Jazõkov jt. Armeenia valgustaja ja kirjanik H. Abovjan annetas 1650. aastast pärineva pürgamendile kirjutatud armeeniakeelse kirikulaulude kogu.

Annetuseraamatu sissekannete põhjal võib öelda, et raamatukogule tegid kingitusi peaaegu kõik tolleaegse Tartu ülikooli õppejõud. Sagedamini esinesid annetajate hulgas professorid J. Ph. G. Ewers, F. G. W. Struve, J. W. Krause, A. Kaissarov, D. H. Grindel, G. F. Parrot, J. J. F. Parrot, J. Tarie, V. Grabar jt.

Paljudes raamatutes leiduvad pühendused peegeldavad Tartu ülikooli pro-

5. Tartu ülikooli raamatukogu III korruse hoidla.

fessorite suhteid teiste ülikoolide õppejõududega. Näiteks prof. J. M. Chr. Bartelsi lese annetuseks on saanud kuus N. Lobatševski tööd, neist kolm autori pühendusega Bartelsile.

Suuremate ja väärtuslikumate annetustena on pärandatud või üle antud isiklike raamatukogusid ja kollektsioone. Mitmeid neist säilitatakse memoriaalkogudena [K. Morgensterni, F. M. Klingeri, P. K. Aleksandrovi jt.], mis ajastu olustiku, raamatute saatuse, omanike harrastuste ja kontaktide kajastajatena pakuvad teadlastele püsivat huvi.

Raamatukogu fondid kasvasid kiiresti. 1835. aastaks oli Tartu ülikooli raamatuvaramu oma 60 473 köitega tõusnud Venemaa raamatukogude esiritta — Peterburi Avaliku Raamatukogu ja Teaduste Akadeemia Raamatukogu järel kolmandale kohale, ühtlasi ette läinud paljudest Euroopa vanematest raamatukogudest.

1917. aastaks oli raamatukogus üle 400 000 köite, millest poole moodustasid dissertatsioonid. Laenutuste aastane üldarv ulatus käesoleva sajandi algul 20 000-ni.

Esimese maailmasõja ajal, aastail 1915—1917 evakueeriti Tartu ülikooli raamatukogu fondid koos teiste ülikooli allasutuste varadega Nižni-Novgorodi, Permi ja Voroneži. Nõukogude Venemaa ja kodanliku Eesti vahel 1920. a. veebruaris sõlmitud rahulepingu kohaselt reevakueeriti ülikooli raamatukogu varad 1920. a. augustis-septembris Tartusse. Vastavalt kokkuleppele jäi tagastamata väike osa rariteetseid venekeelseid trükiseid, 304 autograafi ja 48 käsikirja vene ajaloo alalt. Need loovutati 15 165 kuldrubla eest Voroneži ülikoolile. Reevakueeritud kogude saabumise ajaks oli Tartusse raamatukokku ostude ning annetustena ja alates 1919. a. saadava eesti trükifoodangu sundeksemplaridena kogunenud u. 60 000 köidet. Nii sisaldasid fondid pärast reevakueerimist üle poole miljoni köite, sealhulgas ligi 230 000 dissertatsiooni.

Kuigi 1896. a. alates saadi Peterburist Trükiasjade Peavalitsuselt Venemaal ilmunud eesti- ja lätikeelsete trükiste sundeksemplare, oli üldfondis ainult üksikuid eestikeelseid teoseid. Alles kodanlikul perioodil alustati eestikeelse kirjanduse süstemaatilist komplekteerimist. Ühtlasi hakkas Tartu ülikooli raamatukogu direktor Friedrich Puksoo [23. I 1890—18. X 1969] juhtimisel täitma rahvusraamatukogu funktsioone: Eestis ilmuva kirjanduse tasuta saadavate sundeksemplari alusel hakati koostama ja kuukirja «Eesti Kirjandus» lisana regulaarselt välja andma arvestav-registreerivat bibliograafiat «Eesti raamatute üldnimestik» [1924—1939]. Fr. Puksoo juhendamisel reorganiseeriti fondide süsteem, rajati uued ajakohased kataloogid.

Kodanliku Eesti perioodil lisandus raamatukokku 10 000—15 000 köidet aastas. Eelarvesummade vähesuse tõttu said fondid täiendust peamiselt intensiivsest publikatsioonide vahetusest ja annetustest. Ostu teel muretsetud kirjandus moodustas vaid 20% raamatufondi aastasest juurdekasvust. Osteti peamiselt perioodilisi väljaandeid ja vajalikumaid teatmeteoseid.

6. Raamatukogu hoone.

Kiiresti kasvava fondi paremaks mahutamiseks laiendati aastatel 1927—1929 arhitekt P. Mielbergi kavandi alusel raamatuhoidlaid endise trepiruumi arvel, kiriku idapoolsest võlvikust võeti kasutusele ka kõrvallöövid. Teise korruse saal-raamatukogu ümberehitamisega saadi 1930. aastate algul 90 kohaga lugemissaal, perioodika lugemissaal, tööruumid raamatukogu töötajatele, abonemendi- ja kataloogide ruum.

Nõukogude võimu taaskehtestamine Eestis 1940. a. tõi kaasa olulisi muutusi raamatukogu töös. Asuti laialdasemalt ja süstemaatilisemalt komplekteerima nõukogude kirjandust, mida kodanlikul perioodil saabus raamatukokku vaid vahetuse teel. Suurendati õpikute ja ühiskondlik-poliitilise kirjanduse eksemplaride arvu.

Saksa fašistliku okupatsiooni ajal püüti raamatuvarasid kaitsta kaotsimineku, Saksamaale viimise ja hävimise eest. Rinde lähenemisel ähvardas raamatufonde evakueerimine Königsbergi. Raamatute päästmiseks toimetati väärtuslikud fondid 1944. a. Viljandi- ja Läänemaale ning neid õnnestus säilitada peaaegu täielikult. Üldse hävis või jäi lugejatelt tagasi saamata ligi 3000 teost.

Esimestel Suure Isamaasõja järgsetel aastatel tegi raamatukogu suhteliselt väike kollektiiv ära ulatusliku korrastustöö, asuti praktikasse rakendama nõukogude raamatukogunduse printsiipe ja töömeetodeid. Rida ümberkorraldusi tehti fondide ja kataloogide süsteemis. Inventeeriti ümber kogu raamatufond ning sõja ajal ja sõjajärgsetel aastatel peremeheta jäänud raamatuvaramid võeti arvele.

Nõukogude aastatel on TRÜ Teaduslik Raamatukogu kujunenud tähtsaks haridus- ja kultuurikeskuseks. Suurenenud on ülikooli raamatukogu osatähtsus noorte spetsialistide ettevalmistamisel, nende ideelis-poliitilisel kasvatamisel, samuti teadlaste kvalifikatsiooni tõstmisel.

Olulisel määral on suurenenud assigneeringud raamatute muretsemiseks, mis kajastub fondide ülikiires kasvus: 1940. aastal sisaldasid need 722 280 köidet, 1960. a. 2 341 619, 1976. a. aga juba üle 3 350 000. Fondide intensiivne kasv on ühtlasi tingitud ülikooli õppe- ja teadusliku uurimistöö profiili laienemisest ning üliõpilaste ja õppejõudude arvu tunduvalt suurenemisest.

Kirjanduse komplekteerimisel on suure tähtsuse omandanud sundeksemplar. Raamatukogu saab tasulise sundeksemplari kõigist Eesti NSV territooriumil ilmuvaist väljaannetest. Alates 1946. aastast, mil raamatukokku saabub NSV Liidu venekeelne tasuline sundeksemplar ülikooli profiili kuuluvatelt aladelt, rikastuvad fondid nõukogude teaduse saavutusi käsitlevate teostega. Oluliseks muutuseks senises komplekteerimispraktikas on õppe- ja ühiskondlik-poliitilise kirjanduse, aga ka teadusliku kirjanduse eksemplaride arvu suurenemine, kusjuures põhiõpikuid komplekteeritakse õppekirjanduse fondi arvestusega üks õpik 1—3 üliõpilase kohta. Lisaks eesti- ja venekeelsetele teostele saabub rohkem ka välismaa kirjandust, peamiselt vahetuse teel välismaa teaduslike asutuste ja raamatukogudega. Nii vahetas TRÜ Teaduslik Raamatukogu 1975. a. ülikooli väljaandeid rohkem kui 350 välismaa asutusega.

7. Raamatukogu lugemissaal.

2 TRÜ Teaduslik Raamatukogu

uurimistulemusi ka laiemale avalikkusele. Raamatukogu väljaannetena avaldatakse bibliograafiaid, teatmikke, metoodilisi materjale, bibliograafia õppevahendeid, katalooge jms. Raamatukogu fondide rikkusi ja säilitatavate varade mitmekesisust peegeldavad ulatuslikud näitused («Vene raamat 18. sajandil», «Vene köide 16.—17. sajandil», «Inglise 18. sajandi graafika TRÜ Teaduslikus Raamatukogus», «Eksliibris TRÜ Teaduslikus Raamatukogus», «340 aastat *Academia Gustaviana* asutamisest» jt.).

Üha suurenevat huvi raamatukogu ja ta kultuuriväärtuste vastu kinnitab ekskursioonide arvukus (u. 250 aastas), sagedased on küllalisdelegatsioonid ja üksikisikud nii kodus kui ka välismaalt. Alates 1807. a. peetavatesse külalisraamatutesse on näiteks sisse kirjutatud armeenia kirjanik ja valgustaja H. Abovjan [1835], ukraina poetess Lesja Ukrainka [1900], saksa füüsik M. Planck [1937], prantsuse kirjanik ja publitsist J. P. Sartre [1968], Nõukogude kosmonaudid J. Hrunov ja V. Gorbatko [1970] jpt.

Raamatufondide neljakordistumine ja lugejateeninduse laienemine on põhjustanud ümberehitusi raamatukoguhoones, täiendavate ruumide ja lisahoone ehitamisele. Aastail 1962—1964 ehitati arhitekt R. Buldase projekti alusel alumise korruse saalhoidla kahekorruseliseks raudbetoonkonstruktsioonidega hoidlaks. Juurde- ja ümberehitustega on saalhoidlad kaotanud oma esialgse ilme. Endisest ruumikujundusest on praeguseni säilinud lugemissaali röödud II korrusel ja III korruse saalhoidla, nn. Morgensterni hoidla. 1956. a. avati raamatukogu filiaalina õpperaamatukogu [V. Kingissepa t. 15a]. 1963. a. saadi kiiresti kasvavate fondide paigutamiseks juurde hoidla Sõbra t. 18a ja alates 1967. aastast Vanemuise t. 33 asuv filiaal, 1973. a. hoidlad Tiigi t. 78. Käesoleval viisaastakul rikastub ülikoolilinn TRÜ Teadusliku Raamatukogu uue ajakohase hoonega, mis mahutab üle 5 miljoni köite ja mille lugemissaalides on üle 1000 koha. Hoone ehitamist alustati 1975. a. Vanemuise-Struve-Tiigi tänavate vahelisele alale, tema projekteerijaks on «Eesti Tööstusprojekti» arhitektid K. Valdre ja M. Kalling.

Teru von Linn Mikulau	1899	29	Juli
Alexander von Jeno. Mikulau	---	30	Juli
St. Propoy Professor St. Petersburg	1899	5	Aug.
L. Wagner, nebst Schwester	1899	5	Aug.
Dr. med. Joh. Carl Gustafsky	1899	11	Aug.
St. o. Kaban und sein mit Leica Blatt	1899	11	Aug.
illy Blakerg, Sopral	1899	11	Aug.
Hannu prof. von Finn	1899	11	Aug.
Annunna Thompson	1900	7	Sept.
H. Tachon	1900	7	Sept.
Leopoldine Hauge	1900	9	Sept.
B. Albanow, Neacow	1900	7	Sept.
H. Tachon	1900	7	Sept.
W. A. Koppaly, geb. Mikulau			
Sudoren Brunn Kollberg geb. Koppaly	1900	23	Januar
mit Jurekowsky			
mit Kollberg			
mit Kollberg			
St. Jipping mit Mochau	1900	25	Januar
St. Jipping mit Jura	1901	20	Januar
St. Jipping			
St. Jipping	1901	21	Januar
St. Jipping	1900	10	Januar
St. Jipping	1900	22	Januar
Friedrich v. Stern, Sopral	1900	22	Juli
W. Westenberg, Sopral, Waanden	1900	22	Juli
W. O. Schmidt	1900	23	"
Frieda Daugull aus Pural	1900	23	Juli
Olga Daugull aus Pural	1900	20	Juli
Anna Daugull			
Victoria Kluge, Sopral, Casse			
Anna Schmidt, Sopral, geb. 1898, 26. Jan.			

9. Kälaliraamatu lehekülg Larissa Kosatši (Lesja Ukrainka kodanikunimi) auto-
graafiga.

RAAMATUKOGU FONDID

Tartu raamatuhoidla on ammendamatu nagu tähistaevas. Temas on kauge minevik ühte sulanud olevikuga, ja see kõik kinnitab, et inimest teentv teadus elab igavesti.

Vs. Roždestvenski 29. IX 1964.

Olulisem kui fondide suurus (üle 3,3 miljoni trükiüksuse) on nende sisuline väärtus, mis asetab Tartu ülikooli raamatukogu Nõukogudemaa tähtsamate raamatukogude kõrvale. Toome raamatuhoidlas leidub silmapaistvaid trükitud vaimuvara allikaid, 15. sajandi ladinakeelsetest imposantsetest foliantidest teaduslike asutuste 20. sajandi väljaanneteni. Koostiselt on raamatuvaramu universaalne, sisaldades teoseid kõigilt teadusaladelt. Põhiline osa fondidest vastab ülikooli profiili kuuluvatele teadusaladele. Täielikumalt leidub kirjandust klassikalise filoloogia, geograafia, ajaloo, filosoofia, loodusteaduste ja meditsiini alalt. Vähemal määral on esindatud tehnilised teadused.

Rohkem kui poolteise sajandi vältel on raamatukogu koondanud oma fondidesse arvukalt haruldasi raamatuid. 15. sajandi trükiseid, inkunaableid e. hällitrukiseid on 47, neist vanim Pariisi ülikooli kantseri J. Gerson' (1363—1429) teos «Tractatus de regulis mandatorum». See traktaat on ilmunud 1470. aastal Nürnbergi esitrükkali Johann Sensenschmidti trükikojas ja on ühtlasi vanim Eestis leiduv trükis. Teistest inkunaabliftest võiks nimetada 13. saj. prantsuse skolastiku G. Duranti ladinakeelset vaimuliku sisuga teost «Rationale divinorum officiorum» (Ulm, 1473), kreeka ajaloolase Appianose teose ladinakeelset tõlget «De civilibus Romanorum bellis» [Veneetsia, 1477], rooma tsiviilseaduste kogumikke «Digesta Justiniani. Digestum vetus» [Nürnberg, 1482] ja «Codex Justiniani» [Veneetsia, 1496], Aristotelese, Horatiuse, Petrarca jt. teoste väljaandeid. Firenze inkunaableid esindab F. Berlinghieri «Geographia», mis sisaldab Nicolò Todesco poolt 1480. aasta paiku vaseplaatidel trükitud ja käsitsi koloreeritud maakaarte.

Raamatufondid on rikkad 16. ja 17. sajandi trükistest, siin leidub kauni kujunduse ja eeskujuliku trükitehnika poolest kõrgelt hinnatud kuulsate trükikalite Frobeniuse, Plantini, Étienne'i, Elzevieride, Bodoni jt. trükitud raamatuid. Mitmed nende väljaanded on illustreeritud puu- ja vasegravüüridega.

Rationale diuinorum officiorum incipit.

Oecumque in ecclesiis officia officiorum rebus ac ornamentis consistunt diuinis plena sunt signis atque mysteriis ac singula celestia sunt dulcedine rebus dantia. Si tamen diligenter bene inspectorem; qui non mel de petra sugere; oleumque de durissimo lapide quod non nouit ordinem celi ac rationes ipsius ponet in terra. Secretator quippe maiestatis opprimetur a gloria. Si quidem pureus alet est in quo aquas hauriam non bene mihi porrigat ille qui dat omnibus assuenter ac non imperat. ut inter medium montium transeantem; hauriam aquam in gaudio de fontibus saluatoris. Licet igitur non oim que a maioribus tradita sunt ratio reddi possit quia tamen quod in his ratione caret exprisandum est. Idcirco ego Guibelmus iam de minantibus ecclesie sola dei patientia dixi. Episcopus pulsabo pulsabo ad hostium si forte clauis. Dauid aperire dignetur ut me introducat rex in cellam uinariam in qua mihi supernum demsetur exemplar; quod Moysi fuit in monte monstratum; quantum de singulis que in ecclesiasticis officiis rebus ac ornamentis consistunt; quid significant ac figurant; eo ualcam rearsante clare ac aperte disserere ac rationem ponere; qui linguas infantum forte disserere; catus spiritus ubi uult spirare; diuidens singulis prout uult ad laudem ac gloriam trinitatis. Sane hic sacramenta pio signis accipimus seu figura que siquidem figure non sunt uirtutes sed uirtutum signa quibus tanquam scripturis uicentes do centur. Signorum autem alia sunt naturalia; alia posita; de quo ac quid sit sacramentum dicitur in quarta parte sub septima pticula canonis super uerbo Mysterium sedoi. Sacerdotes igitur ac prelati ecclesie quibus datum est nosse mysteria; pue in luce habetur. a sacramen-

torum portatores ac dispensatores existunt sacramenta intelligere; ac uirtutibus que per illa significantur fulgere debet; nec ex eo luce ceteri filii illuminentur; alioquin ceci sunt ac duces cecorum iuxta illud prophetiam. Obducantur oculi eorum ne uideant. Sed peccator ipse hodie (ut plurimum) de his qui usu quotidiano in ecclesiis contradant rebus; ac profertur officiosus quod significant ac que instituta sunt modicum appendant; adeo ut impletum esse ad litteram illud prophetiam uideatur. Sicut populus; sic sacerdos. Nunc; experientes liquidem panes propositionis ad mensam domini atque mysteria; que nequa intelligant ac uident tamen in die nimis iusto dei iudicio habitari; quantum a iumentorum panes ad uinum portaria aliorum; de qua ignorantia rationes reddituri sunt in die uindictae ac ire quando quidem cedri paradii tremebunt; quid ergo facies uirga de ferri. Eis enim per prophetam dicitur. Ipsi uero non cognouerunt uias meas quibus iurauit ira mea si inirentibus in regem meum. Siquidem liberatum atque quarumlibet artium professores nude forte atque incolore in illis plerumque contenta sanguine caulis ac rōnibus uelire fulcire atque colorare; pictores; ac quilibet mechanici; seu opifices in quibuslibet operum suorum uarietatibus studet uersimiles rationes ac causas ac reddere ac prompta habere. Tarpe est patrio ac causa tradant; agnoscere ius in quo uersant. Verum licet sacerdotibus scientia hec ualde necessaria ad doctrinam non est tamen simplicibus sacerdotibus etiam a scolasticis detrahendum. Iuxta illud; deo non detrahenda. Unde sanctus Augustinus. Non irridebant si forte adueterint aliquos Ancistites ac ministros ecclesie uel cum barbarissimis de solentissimis deam innocare uel eandem uerbis que pronunciant non intelligere perant; bareg distinguere; non que talia corrigenda non sunt sed que sunt pie a sciendibus tolleranda. Omne autem sacerdos scilicet debeant in secunda parte; sub tradant de sacerdote dicitur. Porro non uidentur

Lamach der sun matrasalome ist nach ameynung des bûches der geschopff im .c. lxxvij. jar seines vaters. vñ nach jag der .lxx. ansleyer im .c. lxxvij. jar der welt geporn. vñ lobt vñ .lxxvij. jar. Do diser lamach .c. lxxvij. jar alt ward do gepart er den noe vñ sprach. diser noe werde vns er. ssten von den arbeyten vnserer hendin der er dan der der heri geschick er hat. vñ Lamach gepart außserhalb noe sun vñ tochter. vñ do .c. xij. lxxvij. jar geacht hat. do abtanzurter er noe sanz sun das surstambûmb vñ stark. in den selben zeiten waren riste oder halden auff erden die waren betâmbe vñ vnghalplicher mechtigkheit. vñ wvsten in strecken

Das ander aler der welt bebet sich an von noe nach der ganeynen sînflusß vñ vorer bis auff abrahā nach vñ schidlicher sal der iar bey anfang dis bûches geschubet. aber von der sînflusß durch .c. iare ist da heri dem noe erschwin.

Von der archen noe.

Noe der sun lamachs geblücher ere vñ der gerechtigkeit ein liebhaber vñ sîn reichere güter vñ ganzer hau gnad gefunden voi de heren. dan die weyl d gedanck der mensche in dem ubel beroyt was do flisse er sich abent alle mensche in de gerechten weg zefu ren vñ als das ende alles fleisch rathaid was do gepote im d heri das er solt mache rin archē von geschobdet holz innen vñ auffen geleynt die do war. uf. gronariich dînpogē. der inner anß sechs gewonlich dînpogē tur (also oiof? Augustin? vñ hugo spieche lant. L. picyr. vñ r. hōch. das ist von de grund bis in de dînpogē roden vñ den sparē oder laeten. vñ do sole sy in ein dînpogē volbringē vñ darin kamelen affstabil. ein fenster vñ thur an d seym vñ deē mache. also hat noe nach. c. vñ. r. iaren in die grimmerten archē was in trost des lebens noe wirtig was garage. vñ von veltliche thier in in ehaldig ito geflechtes mândlan vñ strukur

nur ein and dartin gefurt. vñ dannoch ist er vñ sein sun. san vñ seiner sîn woyber ain ersen es ge des monde apillis hincin gegangen. Do mus dre statstas bischebt wv. vñ d heri alles fleisch abzelgen hat do ist noe mit den sînē behalem wordē vñ die arch ist gestandē auff de hōchste porgen armenie. die selb star heysē der an gang. Als in nū her auf gegige waren do jaget sy got danck vñ machten eine altar vñ opffren gotē. **D**is seichen der vepundnis gib ich zwischen mir vñ euch vñ in aller selt.

Der regen bog d hat mit vñ nile. te farb n ier vol etlich von v. ob. uij farbē sage. die waffe rig bedit die vgan gen sînflusß. vñ die sctirig das kunstig gerichte des seu. ra. des ersten sol man sich nie mer. beo gen sinder des andern gen. llich warten.

In disem iar der sînflusß hat sich das ark altar von adam bis auff die sînflusß in schidlich gewesen zenden vñ hat das and alter angefangen vñ bis in der gepurd abrahā gewore.

Der noe mit sanz sînē auch sein vñ saner sun widern anß d arch gegangen waren vñ gar bald eine altar gepauet hatē do opffere sy de herin von veltliche raimē vñ vñ geflügd gantz opffere. vñ der heri hat seinē geschm. acke der. sînflusß ge. schmeck. darub hat der heri jme vñ sanz sînē gebendey spachende. Ir sollet wachsi vñ ge. hilteliger werden. vñ deuson ist das a bereich vñ eigner narne widet eret worden. vñ noe sîng an ein agerman sein vñ die arden gepant vñ hat alle thier auff die ward anfgelassen. vñ do er. als sy sagen jent geßpock auff den perg. Co. rian genant in Libia anfgelassen hat hat der selb pock daselbst einen walden vñ arden gep. essen vñ ist manck walden vñ sîng an die an. deren thier nu hōin an. slossen do noe das in. manck hat. erkentē a die krafft des walden w. rebat vñ pflanzet den selben rebat bald in mit

12. Aristoteles. Parua naturalia. Venetia, 1523.

Επιγραφὴ Ἰατρικῆς Ἐπιτελευτήσασθαι ἐν τῷ 1526 .11. 2

ἸΑΠΑΝΤΑ ΤΑ ΤΟΥ¹¹ ἸΠΠΟΚΡΑΤΟΥΣ. 11

OMNIA OPERA
HIPPOCRATIS.

¶ Ne quis alius impune, aut Venetiis, aut usquam lo-
corum hos Hippocratis libros imprimat, &
Clementis VII. Pont. Max. & Sena-
tus Veneti decreto cau-
tum est.

13. Hippokrates. Omnia opera. Veneetsia, 1526.

14. A. Vesalius. De humani corporis fabrica. Basel, 1543.

UTOPIAE INSULAE FIGVRA

UTOPIENSIVM ALPHABETVM.

a b c d e f g h i k l m n o p q r s t v x y
 Θ Φ Θ Ϟ Θ Ϟ Ϟ Ϟ Δ J L Γ Π Η Θ Ε Ε Ε

Tetraſtichon vernacula Vtopienſium lingua.

Vtopos	ha	Boccas	pcu	la
ΘΠΓΓΕϞϞ	Θ	ΕΛΦΦΘΒ	Γ	ΘΕΙΣΘ
chama		polta		chamaan
Φ	ΘΔΟ	Γ	Π	Θ
Bargol	he	maglomi		baccan
Θ	Θ	Δ	Θ	Θ
foma	gymno		fophaon	
Β	Δ	Θ	Δ	Β
Agrama	gymnosophon		labarembacha	
Θ	Θ	Θ	Θ	Θ
	bo.familomin			
Θ	Ε	Θ	Δ	Θ
Voluala	barchin		heman	la
Ε	Θ	Θ	Θ	Θ
lauoluola		dramme		pagloni.
Θ	Θ	Θ	Θ	Θ

Horum verſum ꝓd verbum hęc eſt ſententia.

Vtopus me dux ex non inſula fecit inſulam
 ꝓna ego terrarum omnium abſqꝫ philoſophia
 Curiam philoſophicam expreſſi mortalibus
 Libeter impartio mea, nõ grauatum accipio meliora.

Asendamatuks allikaks on Tartu ülikooli raamatukogu teaduste ja kultuuri ajaloo uurijaile. Tema fondid võimaldavad jälgida teadusliku ja ühiskondliku mõtte arengut kõigil aladel. Raamatukogus talletatakse paljude silmapaistvate teadlaste teoste esitrukke ja nende eluajal ilmunud väljaandeid: A. Vesaliuse «De humani corporis fabrica» (1543), Giordano Bruno «De triplici minimo et mensura» (1591), Galileo Galilei «Dialogus de systemate mundi» (1635), J. Kepleri «De cometis libelli tres...» (1619), I. Newtoni «Opticks» (1721), R. Descartes'i «Principia philosophiae» (1644) ja «Discours de la méthode» (1637), B. Spinoza «Tractatus theologico-politicus» (1670), M. Malpighi «Exercitationes de viscerum... structura c. diss. de polypocordis» (1677), A. Leeuwenhoeki «Arcana naturae detecta» (1722), K. Linné «Bibliotheca botanica» (1747), M. Lomonosovi «Краткий Российский летописец с родословием» (1760), G. Cuvier' «Recherches sur les ossemens fossiles» (1812), N. Pirogovi «Anatomie pathologique du choléra morbus» (1849).

Ühiskondliku mõtte arengut tähistavate haruldaste väljaannete poolest on Tartu ülikooli raamatukogu rikkaim NSV Liidus. Eriti suureks harulduseks on utopistliku sotsialismi rajaja Thomas More'i «Utopia» esitrukk 1516. aastast, millest teadaolevatel andmetel on maailmas säilinud üldse ainult 7 eksemplari. Lisaks esitrukile on raamatukogu valduses 1518. a. märtsis ilmunud kolmas väljaanne, mille toimetajaks oli Rotterdami Erasmus ja trükkijaks kuulus Šveitsi trükkal J. Frobenius. Fondides leidub samuti J. J. Rousseau tõlgitud prantsuskeelne 1780. a. väljaanne «L'Utopie», mis on ainus teadaolev NSV Liidu raamatukogudes. Selle trüki järgi on tehtud kaks esimest venekeelset Th. More'i «Utopia» tõlget (ilmunud 1789 ja 1790). Teine trükk 1643. aastast on olemas T. Campanella teosest «Civitas solis», utopistliku sotsialismi ühest põhiteosest. Peale Th. More'i ja T. Campanella on esindatud Rotterdami Erasmus rea 16. saj. väljaannetega, F. Bacon, G. B. de Mably, R. Owen, G. W. F. Hegel, L. A. Feuerbach jt. oma teoste esitrukkidega.

Marksismi-leninismi rajajate teostest säilitatakse haruldastena järgmisi esitrukke: K. Marxi «Das Kapital» I—III (1867—1894), F. Engelsi «Die Lage der arbeitenden Klasse in England» (1845), V. I. Lenini «Развитие капитализма в России» (1899). Väärrib tähelepanu, et kõik nimetatud teosed (v. a. «Kapitali» III köide) on muretsetud raamatukogusse juba ilmunisaastal. Raamatukogu valduses on ka K. Marxi ja F. Engelsi eluajal ilmunud väljaannete kordustrükke, nende teoste varaseid venekeelseid, samuti esimesi eestikeelseid tõlkeid. Näiteks leidub raamatukogus J. Lilienbachi kirjastusel 1910. a. ilmunud K. Marxi «Kapitali» I köite 1. anne. Bibliograafiliseks harulduseks on Venemaal esimest korda legaalselt 1898. a. väljaantud Lenini teoste kogumik «Экономические этюды и статьи», mis ilmus Vladimir Iljini nime all. Kogumikku on raamatukogus koguni kaks eksemplari.

Teaduslik Raamatukogu sisaldab ka haruldasi vene trükiseid. Venemaa ja Ukraina esitrukkali Ivan Fjodorovi trükitud raamatuid on hoiul kolm. Need on

Liefländischer

70 1.

HISTORIA

oder
Krieges und Friedens
geschichte

CHRISTIAN

in sich haltende was Von Anno 1690
ab, bis Anno 1706 in dieser Provinz
dem Würdigen Vorgangem, welcher
dem Kayserlichen Lieblichen Kaiser, und
sonderlich in dem nachherigen
Jen zusammen gebracht sind, zu
denk zu haben

Christian Kelch Pastor

in der Stadt Riga

in der Provinz Liefland

NONVS TOMVS OPERVM

D. AVRELII AVG. HIPPONENS. EPISCOPI. CONTINENS
illius tractatus. hoc est, expositiones ad populum factas in nouum testamentum, et
alijs uarij generis opusculis, quorum indicem habet alterum huius paginae latus.

BASILIAE IN OFFICINA PROBENIANA.
ANNO M D XXIX

Ex donatione perillustris domini, JOANNIS
SKYTTE, reipublicae Sueonum Senatoris, &
Livoniae, Ingriae, Carlihaeque Gubernatoris Senatus
in possessionem academiae Dorpatensis hic liber
peruenit, anno MDCCCXXXIIII.

Königsbergis välja antud kiriku-käsiraamatust. Ainsaks tõendiks läti vanima, 17. saj. viimasel veerandil ilmunud ja Läti esimeses, 1588. a. Riias asutatud N. Mollyn'i trükikojas trükitud aabitsa olemasolust on Tartu ülikooli raamatukogus ühe raamatu kaanefäidisest leitud trükipoogen. Bibliofiilne haruldus on ka üks vanimaid leedukeelseid väljaandeid, Königsbergis 1625. a. L. Segebadeni trükitud «Der Psalter Davids» («Psalteras Dowido»), mis sisaldab paralleelselt saksa- ja leedukeelset teksti.

Suurt huvi, eriti teadlastele, pakub dissertatsioonide fond, mis on ainulaadne NSV Liidus, sisaldades üle 400 000 väitekirja ja autoreferaadi 16. saj. algusest tänapäevani. Siin leiduvad väitekirjad paljudelt nimekatelt teadlastelt: K. E. Baer, N. Pirogov, R. Virchow, I. Setšenov, S. Botkin, M. Planck, R. Koch, I. Pavlov, A. H. Becquerel, H. R. Hertz, N. Lunin, P. Curie, M. Skłodowska-Curie, N. Burdenko N. Bohr. Ei puudu ka F. R. Faehlmanni 1827. a. Tartus kaitsitud ja trükitud doktoriväitekirja «Observationes inflammationum occultiorum». Selle fondi haruldusi on N. Tšernõševski dissertatsioon «Эстетические отношения искусства к действительности» [1855]. Väljaanne teatavasti konfiskeeriti tsaarivõimude poolt ja ära korjatud eksemplarid hävitati.

Teadusliku Raamatukogu fondidest on suurim perioodika fond, ühtlasi on see oma koostiselt väärtuslikumaid, võimaldades pideva informatsiooni teaduse saavutustest kogu maailmas alates teadusliku ajakirjanduse algusest kuni tänapäevani. Haruldustena säilitatakse siin maailma esimesi teaduslikke ajakirju — 5. jaan. 1665 Pariisis ilmuma hakanud ajakirja «Journal des sçavans», mis eriala-bibliograafiate tekkimiseni 18. saj. keskel jääb ühtlasi kõige tähtsamaks raamatute bibliograafiaks täppisteaduste, loodusteaduste ja humanitaarteaduste alal. Raamatukogus on ajakirja Amsterdamis ümbertrükk, mis hakkas ilmuma 1679. a. Ajakiri jätkub 1817. aastast Pariisi väljaandega.

Peaaegu sama vana, 1665. a. märtsis Londonis trükivalgust näinud ajakiri «Philosophical Transactions...» on Euroopa vanima teadusliku ühingu, Londoni Kuningliku Seltsi kuni käesoleva ajani ilmuv perioodikaväljaanne, millest raamatukogul on täielik komplekt, 1. numbrist tänapäevani. Ka vene teaduslik perioodika on esindatud tekkimisest alates — Peterburi Teaduste Akadeemia väljaannet «Commentarii Academiae scientiarum Petropolitanae» on avaldatud 1726. aastast [ilm. 1728].

Vanematest vene perioodikaväljaannetest leiduvad raamatukogus A. Sumarokovi «Трудолюбивая пчела» [1759], N. Novikovi satiiriline ajakiri «Трутенъ» [1769—1770], A. Puškini asutatud «Современник» [1836—1846]. On ka illegaalselt ilmunud väljaandeid: A. Herzeni «Колокол» [1857—1867], V. Lenini «Искра» number, samuti Oktoobrirevolutsioonieelseid boiševistlikke ajalehti.

Rikas on perioodika fond ülikoolide, teaduste akadeemiate, teaduslike selfside ja asutuste väljaannete poolest.

Arvukate teatmeteoste hulgas leiduvad maailma esimesed entsüklopeedia-väljaanded P. Bayie'i «Dictionnaire historique et critique» [2. väljaanne, 1702—

23. Fragment läti esimesest, 17. saj. viimasel veerandil ilmunud aabitsast.

LE
JOURNAL
DES
SCAVANS,

De l'An M. DC. LXV.

Par le Sieur

DE HEDOUVILLE.

Acc. 46, 531.

A AMSTERDAM,

Chez PIERRE LE GRAND.
M. DC. LXXXIV.

24. Ajakirja «Journal des sçavans» Hollandi väljaande 1. köite tiitelleht.

REGISTERED AT THE GENERAL POST-OFFICE FOR TRANSMISSION BEYOND THE UNITED KINGDOM.

КОЛОКОЛЬ

ПРИБАВОЧНЫЕ ЛИСТЫ КЪ ПОЛЯРНОЙ ЗВЪЗДЪ.

VIVOS VOXO!

(ВТОРОЕ ИЗДАНИЕ.)

ЛИСТЪ 25.

1 ОКТЯБРЯ 1858.

Выдается два раза въ недѣлю въ Лондонѣ, одинъ въ пятницу. Выдается въ Большой Британскій Томасовъ — 2, Judd Street, Вестминстерскій Square, W. C.

У Тромбета и Ся. въ книжной лавкѣ, 60, Pall-mall Green, и у Тромбета и Ся, 17, Fench Street, Soho Square, London. Price six-pence.

ПИСЬМО КЪ РЕДАКТОРУ. (*)

...У насъ все идетъ такъ дурно, что не знаешь съ чего начать. Вся надежда на преобразование — лопнула, какъ мыльные пузыри. Наврядли сохранятъ еще вѣру въ Александра. Какъ бы ни тяжело сознавать изъ своей ошибки, но можно реабилитироваться, теперь не до того. Три года прошло съ того дня, какъ Россія возмужала свободной, что не сдѣлано въ это время? Гдѣ же прогрессъ и общеправное преуспеяние? Ужъ не въ томъ ли оно, что Александра Оселорова поднимаютъ на спекуляцію? Да, на спекуляцію, — аполнѣй впрочемъ престоюйма для покаяннаго прусскаго войска. Недавно здѣсь, въ Петербургѣ, была рѣзкая акція нового страхового общества обществу; тогда народу собралась въ Большой Морской, у дома Дреснера, изъ надеждъ купить акцію, но удалось это не многимъ, большая часть акцій параличъ была роздана однимъ изъ учредителей, генералъ-губернатору князь-губернатору и родному Александру Оселорову, привилу Ольденбургскому и другія именныя привилегии. У насъ, т. е. по у насъ въ Россіи, а у насъ при дворѣ, это называется — водворившимъ вирочную привилегію.

Вотъ въ подобныя дѣла и заключаются все наши прогрессы. Немного развѣснѣло насъ ничло царствования Александра; протерли мы глаза послѣ 30 лѣтъ слѣпоты, очнулись — тамъ тѣло, здѣсь смерть! Александръ послужилъ все исправно, а мы и подались на эту посылу! Овъ ввобывалъ, расцвѣталъ было нежного воина, такъ вѣрно ватуны ты его навесило, а мы и погубили, разоривались, ждемъ и изъ него вѣрушекъ! Въ настоящее время Александръ точно задѣлъ себя задану: пренебречь общественными инстинктами, идти наперекоръ ему. Вотъ намъ одна изъ вѣснѣннѣхъ случившихся: какъ только Іаковъ Ростовель пераеся изъ за границы, то будетъ влннатель ввнстроннхъ ввнтренихъ дѣлъ. Самихъ, можно ли болѣе желать за Россію и русскому народу? Иначе, оветъ Уда въ генералъ-адъютантсконъ мушкетрѣ, этотъ ввнстроннхъ, доносчикъ началннхъ свою карьеру, этотъ "внлнннхъ ввннннхъ", ввнннннннхъ ввнннннхъ, будетъ ввнннннхъ въ рвннннхъ смоннхъ судьбу Россіи! Мы и ввннннхъ на думали, чтобъ

(*) Мы не хотимъ ввннннхъ ввннннхъ, считаясь только для насъ и нашей ввнннннхъ, но ввннннхъ и ввннннхъ ввннннхъ ввннннхъ за его ввннннхъ ввннннхъ. — Ред.

Стр. II.

Александръ могъ грубо потоптать общественное инстинктъ, такъ нагло надѣяться надъ нимъ. Славный выборъ! И чего хочетъ государь? Того ли, чтобы вскра любовь къ нему, не совѣсть еще загашая, окончательно угасла? Того ли, чтобъ эспинасовскія распоряженія востановить всѣхъ прогнать себя? не рассчитано! Вѣдь прошла николаевская сплчка, — ежи не повробоали имъ, то по крайней мѣрѣ повокала свободы; ватапа онъ опять возна — вѣдь на Іаковъ, на Тамашевъ не удержатъ общаго вѣрва. Будутъ случаи скороностажной смерти въ III отдѣленіи, но и она не спасетъ его.

Не проста говорю я о скороностажной смерти. Въ началѣ прошлаго Юна ввнннхъ лейбъ-гвардіи Стрѣльцоваго батальона Борнсъ Скуратовъ, 22 лѣтннхъ ввннннхъ, ввнннхъ въ гвардейскаго латера подъ Бриснннхъ Селовъ въ III отдѣленіи. Никто не знаетъ ввннннхъ за что онъ арестованъ; но спрашивается что могъ сдѣлать серьезнаго юнота 22 лѣтъ? 18 Юна этотъ несчастный скороностажно умеръ въ штабѣ корпуса жандармовъ! Тамашевъ сообщилъ въ батальонъ объ ввннннхъ его изъ списка, и оберъ-полицейскеръ г. Шуваловъ въ ежедневной ввннннхъ о ввннннхъ на С. Петербургъ, отъ 20 Юна, ввннннхъ: "Антейной части, по 2мъ кварталу," содержавшіхся подъ ввннннхъ при штабѣ корпуса жандармовъ, ввнннхъ лейбъ-гвардіи стрѣльцоваго батальона, Борнсъ Скуратовъ, 18 Юна скороностажно умеръ." Чтобы ввнннхъ снстемннхъ ввнннхъ намъ ввнннхъ его тѣло, какъ ввннннхъ ввнннхъ мы тѣла всѣхъ скороностажно умершихъ, да и добавитъ бы — отъ чего послѣдовала смерть? Рука бы чай не дрогнула навесить — отъ холеры. Кровь стнннхъ въ ввнннхъ, когда подумаетъ, что долженъ былъ перевезти ввнннхъ ввнннхъ для того, чтобы умереть скороностажно!

У меня есть доказательства того, что подобные случаи скороностажной смерти будутъ теперь чаще случаться: невнннхъ и благородный Іаковъ ввнннхъ на себя ввннннхъ холернымъ, а генералъ Тамашевъ — этотъ ввннннхъ въ голубомъ мушкетрѣ — всѣ остальные ввннннхъ холеры; первый — ввннннхъ, второй — добить! Вотъ и ввнннхъ ввнннхъ ввнннхъ ввннннхъ ввннннхъ. Протрите, что ввннннхъ ввннннхъ

о доброй части, по 3 отдѣлу, у ввннннхъ ввннннхъ ввннннхъ ввннннхъ ввннннхъ.

26. Oktoobrirevolutsioonieelseid bolševistlikke ajalehti.

1722); J. H. Zedleri «Grosses vollständiges Universal-Lexicon» 64 köites [1732—1750]; D. Diderot' ja J. B. d'Alembert'i kuulus «Encyclopédie, ou dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers» [1751—1772].

Tähelepanu äratub ka vanade atlaste ja kaartide kogu G. Mercatori, J. Jenkinsoni ja A. Orteliusi väljaannetega. Nimetagem järgmisi: A. Ortelius «Theatrum orbis terrarum...» [1573]; G. Mercator «Galliae tabulae geographica» [1585] ja «Livonia» [1606], A. Jenkinson «Russiae, Moscoviae et Tartariae descriptio» [1652].

Paljude aastate jooksul on raamatukogu fondidesse kogunenud kaunitult kujundatud ja kõiteajalooliselt haruldasi raamatuid. Leidub kõiteid, mis pärinevad 16. sajandi silmapaistvate meistrite Adam Schneideri, Heinrich Blume, Caspar Honefferi jt. töökodadest.

Raamatukogu koostisse kuuluvad memoriaalkogudena säilitatavad isiklikud raamatukogud. Täna seni kõige suurem ja harulduste poolest rikkaim memoriaalkogu on professor Karl Morgensterni, raamatukogu esimese direktori 1852. a. pärandina saadud isiklik raamatukogu, mis sisaldab 11 536 köidet filoloogia, ajaloo ja filosoofia alalt. Siin on Rotterdami Erasmuse teosed 16. saj. esimesest poolest, F. Baconi teosed 17. saj. keskelt, Dante, Petrarca ja Boccaccio teoste 16. saj. väljaanded.

Tähelepanuväärne on suurvürst Konstantin Pavloviitši poja kindraladjutant P. Aleksandrovi Tartu ülikooli raamatukogule 1832. a. annetatud raamatukollektsioon. Annetus sisaldab osa [1660 teost 2938 köites] Konstantin Pavloviitši Peterburis Marmorpalees asunud raamatukogust ja koosneb 16.—18. saj. pärinevaist peamiselt prantsus-, saksa-, inglisi- ja ladinakeelsetest ajaloo- ja õigusteadusliku sisuga raamatuist. Osa sellest kogust kuulus varem Peterburi Teaduste Akadeemia endise presidendi J. A. Korffi [1697—1766] raamatukokku. Kollektsioonis leidub G. F. Dolgorukovi superekliibrisega köide, raamatuid ka Paul I initsiaalidega [PP ja P] ning Peeter I aegse väljapaistva vene diplomaadi ja riigitegelase Andrei Artamonovitš Matvejevi [1666—1728] kogust.

Keemia ja sellele lähedaste naaberlade ajaloo seisukohalt on väärtuslik Tartu ülikooli keemiaprofessori Ferdinand Giese [1781—1821] raamatukogu, mis anti üle pärandusena 1821. a. Kollektsioon sisaldab 1114 köidet, sealhulgas haruldusi: «Rosarium philosophorum secunda pars alchimiae...» [Frankfurt Maini ääres, 1550] ja «De alchimia opuscula complura veterum philosophorum...» [Frankfurt Maini ääres, 1550].

Prantsuse, inglise ja itaalia kirjandusklassikute teoseid, sealhulgas rohkesti 17.—18. saj. illustreeritud väljaandeid sisaldab Tartu ülikooli esimese kuraatori, kirjanik Friedrich Maximilian Klingeri [1752—1831] memoriaalkogu. See 5591 köitest koosnev raamatukogu saabus 1844. aastal annetuseks Klingeri leselt.

Ainsaks venekeelseks memoriaalkoguks on vene bibliofiili ja bibliograafi Aleksandr Nikolajevitš Neustrojovi [1828—1902] 1904. a. saadud 3213-köiteline

27. A. Ortelius. Theatrum orbis terrarum. Antwerpen, 1573.

28. a) Lõiketehnikas köide 17. saj. I poolest.

28. b) G. F. Dolgorukovi raamatukogu köide. Superekliibrisena esikaanel vapp ja tagakaanel nimetähed.

kogu. Selle kollektiooni peamiseks väärtuseks on rikkalik ja mitmekülgne materjal vene ajaloo, samuti vene keele ja kirjanduse alalt. Siin leidub haruldusi Peeter I, samuti Lomonossovi perioodist, näiteks «Обстоятельное описание торжественных порядков ... коронования ... императрицы Елисавет Петровны...» (1744), mis on oma aja parim vene graveerimiskunsti näide (vasegravüüride autoriteks on I. A. Sokolov, G. A. Katšalov ja H. A. Vortman).

Üks väiksemaid memoriaalkogusid on pastor G. Bergmanni u. 700 köiteline 1837. a. omandatud kollektioon, mis sisaldab piibli esitrükke (sealhulgas leedu- ja läti keelse) ja teisi varaseid trükke 48 keeles.

Memoriaalkogudena hoitakse Tartu ülikooli end. ajalooprofessori R. Hausmanni (1842—1918) ja raamatukogu end. direktori K. Weltmanni (1878—1961) Baltimaade ajaloo alast kirjandust sisaldavaid raamatukogusid, G. Igelströmi keemia-alaseid teoseid hõlmavat kogu ning prof. V. Vadi (1891—1951) valdavas osas meditsiinikirjanduse kogu.

Tartu ülikooli raamatukogu fondidesse on koondunud lisaks raamatutele ja perioodikaväljaannetele rohkesti käsikirju, fotosid, kunstiteoseid ja mitmeid autograafide kollektioone.

Laialdast huvi pakub Tartu ülikooli raamatukogu ulatuslik ja mitmekesine käsikirjade kogu. Sellele pani aluse F. Adclung oma annetusega 1801. a., mil raamatukogu valdusesse tuli kaks türgikeelset käsikirja. Praegu kuulub käsikirjade kogusse 16 100 s.-ü. Oma päritolult ja sisult on need vägagi erinevad. Peale idamaiste kalligraafiiste käsikirjaliste raamatute ja keskaegsete pärgamentkoodeksite leidub siin dokumentaalseid, peamiselt personaalse päritoluga materjale. Kaunite värvirikaste illustatsioonidega on varustatud näiteks «Liber moralis» 14. saj., 15. saj. käsikiri «Secretum secretorum» ja F. Petrarca autobiograafiline 15. saj. pärinev käsikirjaline traktaat «De secreto conflictu curarum mearum».

Raamatukogu käsikirjade osakonnas talletatavaist käsikirjalistest materjalidest on väärtuslikumaid De la Gardie arhiivifond. See on osa Rootsi Riigiarhiivis ja Lundi ülikooli raamatukogus asuvast De la Gardie'de suguvõsa arhiivist. Fondis on Rootsi, Baltimaade ja Venemaa ajaloos silmapaistvat osa etendanud Pontus ja Jakob De la Gardie kätte koondunud sõjaline, diplomaatiline ja halduslik kirjavahetus ajavahemikus 1571—1653.

Raamatukogu käsikirjade osakonnas moodustavast olulise osa ülikooli tegevusega seotud arhivaalsed materjalid. Vanemast ajajärgust leiduvad siin rootsiaegse ülikooli konsistoriumi protokollid, matriki- ning arveraamatud, mis kõik evakueeriti 1710. a. Stokholmi, kuid anti tagasi Tartusse 19. saj. I poolel. Samuti on siin hoiul ülikooli ajaiooga seotud asutuste arhiivifonde, 1938—1940 tegutsenud Eesti Teaduste Akadeemia fond jt.

Rohkesti leidub Tartu ülikooliga seotud isikute, õppejõudude, nimekate teadlaste ja kultuuritegelaste käsikirjalisi materjale (märkmeid, kirjavahetust, tea-

incipit liber moralium de Regimine domini
rum. qui alio nomine dicitur: Secretorum.
Secretorum, creatus ab Aristotele philosopho
philosophorum ad Alexandrum Regem hic
Babilonie et iudie minoris q̄ maioris. Ac etiā
tertius orbis maximus inventor. et dominus.

S

suō excellentissimo
et in cultura christiane Religionis
strenuissimo Summo iudice Val
lenia. Cuiusatis Tripolis glo
rioso pontifici Gregorius suoz
nummus clericorum se ipm
et fidele deuotionis obsequium
Quantum luna cernis scitis
est lucidior. et solis nitore lu
ciditate lune fulgentior. ni
ingenui uir. claritudo ueltri
q̄ scientie profunde. in cunctis
cuncta mare more uos illata

exuerat tam barbaros q̄ latinos. Nec ē aliquid
sine mentis. quibus sententia iudicat restituit.
q̄ cū largior auaritia. a quo cuncta hinc. p̄ccunt
singula suis tibi. i distribuat. tibi soli inter q̄m
et scientiarum reus contulisset. In te nōq̄ p̄p̄it
sanctorum gratie uniuersa. Nec de pudicia. sub
no fideitas. plane confidentia. Et acerbis legatitaz
eozes tolerantia. uolue stabilitas. helve tenetio.
delisse perfectio. Et uide benignitas. letis saloz.
sol patientia. Cū hitaz dūmētis. Vlaye sagitaz
perleuacantia ibereime cum ceteris sanctis
inuitibus in tua plenissime habuit sanctitaz.

BIBLIOTH.
ACADEM.
DORPAT.

29. Secretum secretorum. 15. saj. käsikirja esimene lehekülg. (10.—11. saj. araabiakeelse teose ladinakeelne tõlge.)

duslike tööde käsikirju, loengute konspekte, isiklike dokumente). Säilitatakse prof. J. W. Krause (1770—1852), prof. K. Morgensterni (1770—1852), akad. K. E. Baeri (1792—1876), prof. V. Grabari (1865—1956), prof. L. Puusepa (1875—1942), prof. F. Klementi (1903—1973) jpt. isiklike arhiivifonde.

Kõige mahukama isikliku arhiivifondi moodustab K. Morgensterni käsikirjaline pärand (574 s.-ü.), mille koos raamatukollektsiooni ja kunstiteostega andis 1852. a. lõpul raamatukogule hoiule tema lesk Wilhelmine Morgenstern. Morgensterni enda ja teiste autorite kirjandusloo, klassikalise filoloogia ja filosoofia alaste käsikirjaliste uurimuste kõrval leidub isiklikus arhiivifondis toleaegsete ülikooli asutuste asjaajamisakte (näiteks ülikooli koolikomisjoni materjalid). Käsikirjaliste tekstide hulgas on Kristjan Jaak Petersoni töö «Etwas über die Konsonanten» pühendusega professor K. Morgensternile 1819. a.

K. Morgensterni käsikirjalises pärandis leidub rikkalik kirjade kogu, kokku 1822 kirja 619 autorilt. Põhilises osas pärinevad need kirjad 18. saj. nimekatelt tegelastelt: teadlased A. Celsius, L. Euler, M. Lomonossov, C. Chr. F. Ledebour; kirjanikud Voltaire, Chr. F. Gellert, F. G. Klopstock, V. Žukovski; heliloojad G. F. Händel, G. Ph. Telemann jt. Peale nimetatud kollektsiooni on hoiul 18 köidet K. Morgensternile aastail 1788—1838 adresseeritud 2936 kirja 683 isikult. Nende seas esineb rohkesti üldtuntud nimesid: teadlased I. Kant, G. F. Parrot, F. G. W. Struve, maadeuurija A. J. Krusenstern, ühiskonnategelane H. Grégoire, kirjanikud J. W. Goethe, F. M. Klingler.

Kollektsioonidest on üks väärtuslikumaid Peterburi Teaduste Akadeemia endise arhivaari ja Ermitaazi konservatori Friedrich Ludwig Schardiuse (1795—1855) autograafide kogu, mille ta kinkis raamatukogule Tartu ülikooli taasavamise 50. juubeliks 1852. a. See anti raamatukogule üle 1856. a. Kollektsioon sisaldab autograafe rohkem kui 2900-lt 15.—19. saj. tuntud isikult. Autograafidega on esindatud Prantsuse kuningad Louis XIV, Louis XV, Louis XVI, Louis XVIII ja Napoleon I, kardinalid A. J. du P. Richelieu ja J. Mazarin, rida kuulsaid heliloojaid (F. J. Haydn, L. van Beethoven, N. Paganini, G. Rossini, F. Liszt), kirjanikke (I. Krölov, W. Scott, J. F. Cooper, H. de Balzac, H. Heine, H. Chr. Andersen, M. Lermontov, N. Gogol, Ch. Dickens), kunstnikke (A. Canova, F. Gérard, P. J. David, W. F. Krüger), teadlasi (J. Kepler, R. A. F. de Réaumur, K. Linné, D. Diderot, S. Krašeninnikov, J. H. Pestalozzi, G. L. Cuvier, A. M. Ampère, A. Chamisso, J. F. Champollion, M. Faraday jt.).

16.—18. sajandi silmapaistvate isikute autograafe leidub ka Immanuel Justus Esseni (1719—1780) kirjade kogus, mis saabus raamatukokku annetusega 1806. aastal. 11 köitest koosnev kollektsioon sisaldab u. 2000 kirja või kirja koopiat (Ph. Melancthonilt, G. ja J. Oleariuselt, J. B. Homannilt, I. Vorstiuselt jt.). Paljud autograafid sisaldavad kultuuri- ja teaduseajaloole huvitavaid andmeid. Pidevalt täieneb tänapäeva materjalidega uus, 1969. aastal loodud autograafide kollektsioon, milles hoitakse näiteks esimesena Kuu pinnale astunud inimese astronaut Neil Armstrongi autograafi.

Etwas über die Konsonanten.

Daß der Anfang der Sprache in bloßen
Vokallauten bestand, ist bei denen aller-
meist einleuchtend, welche befragt werden: ob nicht
schon diese Menschen nicht die Sprache gese-
hen, sondern nur die Lauten dazu gehört.
Nach dem nun erst geäußert der Mensch
seinen Gebrauch der Konsonanten, indem er
er zuerst, von seinem Urfahrvater ge-
lehrt, diese in der Natur wahrnahm,
mit den ihm selbst angelegten Vokal-
lauten, verband. Daraus ist zu erhellen
und daher ist die Sprache, welche er nicht
erst gefunden, die er unmittelbar der au-
ßen durch die Natur gegeben, und welche schon
zuerst gesprochen, durch die Konsonan-
ten erst angeordnet. Da nun die er-
sten Urdreie geäußert sind, wird ein
volles Wort, welches aus der Konsonant
die in einem solchen Urdreie ist, und die
die Aussprache, die man annehmen kann,
angeordnet, möglich ist, ist für die Sprache:
was man mit der Urdreie geäußert
ling jedes animalische Konsonanten im
Urdreie sein? — Was, ist die Sprache zu
verändern, muß erst eine andere

Viro doctissimo ac celeberrimo Leonhardo Eulero
Illustris Regiae scientiarum Academiae Berolinensis
membro et Profesori Regio spectatissimo
Michael Lomonosoff
S. P. D.

Litterae tuae, vir celeberrime, quibus lucubrati-
ones meas Illustrissimo Praesidi nostro
de meliore nota commendare voluisti, ma-
gnam mihi laetitiam attulerunt. Nihil enim
magis honorificum magisque opportunum
mihi contingere posse existimo, quam studia
mea illi tantopere probari, cuius dignitate
venerari, proferri, proferri, proferri, proferri,
maximi facere debeo, et ab eo quidem, cuius
magna sunt in orbe literario et merito, et
auctoritas. Quam primum igitur ab honoratif-
simo collega nostro Feofilio tuum de me testi-
monium communicatum perlegerim, tantum
in me officium tuum sine ulla culpa
praeteriri non posse iudicavi. Ut autem huic

tuo beneficio respondeam, non aliud quid inuicere,
quam ut id, quod singulari humanitati tuae
acceptum fero, grata memoria persequar,
et quovis loco ac tempore tuam in aliorum
laboribus iudicandas acquiratam celebrare
non desistam. Quamvis autem gratissima
sit mihi haec tua voluntas, multo ta-
men erit precior, si per humanitatem
tuam eadem ultro frui licebit. Magnae
equidem utilitati futurum mihi non du-
bito, si me, quocumque per litteras colloquaris,
non indignum esse iudicaveris. Consilium
autem mihi perquam honorificum per am-
plissimum Schumacherum mihi indicatum
magno pere me impulit ad concinnandam de
vobis genesi Commentationem, quam pro virili
elaboratam ad illustrem Academiam Berol.
mensis proximo obtinendo significato
tempore mihi hinc agere me statui. Vale, Vir cele-
berrime, et Divitiis meis, ut incipisti, fave.
Dabam Petropoli, die 26 Febr. St. Jul. A. C. 1798.

33. Agostino di Musi. Ateena kool (Raffaeli järgi). Vaselõige. 1523. Detail.

34. a) L. van Leyden. Paffulangemine. Vaselöige. 1519.

34. b) L. van Leyden. Pattulangemine. Vaselõige. 1529.

35. G. Edelinck (1640—1707). Nicolas Coeffeteau. Vaselöige.

36. Suessi kanal 1870. aastate alguses. Foto O. v. Ungern-Sternbergi kogusi.

37. G. F. Schlater. Tartu. Vaade Emajõelt. Lito. 1837—1838.

Rohkem kui 170 aasta jooksul on ülikooli raamatukokku muretsetud ka kunstiloomingut. Graafikakogus säilitatakse ligi 7000 gravüüri ja joonistust, enamasti Lääne-Euroopa 16.—19. saj. meistrite tööd, mille hulgas leidub suurepäraseid originaallehti, näiteks L. Cranachi «Seisev mees mantliga» [puulõige, 1561], A. Caracci «Madonna pääsukesega» [vaselõige, 1581], J. Callot' «Suur aastalaat Firenzes» [ofort, 1620], A. Dürerilt on puulõigete sari «Maarja elu», graafiline leht «Püha perekond kolme jänesega» jt. Samuti on raamatukogu 19. saj. baltisaksa graafikute K. A. Senffi, A. Hageni, E. Hau, G. F. Schlateri tööde omanikuks.

Kolmest NSV Liidus leiduvast J. W. Goethe originaaljoonistusest kuuluvad Tartu ülikooli raamatukogule kaks, mis pärinevad Goethe Itaalia-reisilt aastatest 1786—1788 ja kujutavad Sitsiilia vaateid. Need ostis K. Morgenstern 1814. a. vürst Heinrich v. Reussi kunstikogu oksjonilt.

TRÜ Teaduslikus Raamatukogus säilitatakse muude kunstiteoste hulgas ka möödunud sajandi silmapaistva portreemaalija Franz Gerhard Kugelgeni (1772—1830) J. W. Goethest, J. G. Herderist ja Chr. M. Wielandist, K. Morgensternist ja K. A. Böttigerist maalitud portreid, samuti mitmeid graafilisi töid.

Tähelepanuväärne on TRÜ Teadusliku Raamatukogu fotokogu, kus muuhulgas leidub tänapäeva fotograafia rajaja, inglise füüsiku ja matemaatiku William Henry Fox Talboti (1800—1877) kümme originaalfotot ning üksteist fotogravüüri. Need annetas enne Teist maailmasõda Tartu ülikoolile M. T. Talbot.

Fotokogu kajastab Tartu ülikooli elu ja tegevust, sisaldades õppejõudude ja üliõpilaste portreid, Tartu vaateid, ülikooli hoonete sise- ja välisvaateid, fotosid õppetööst ja raamatukogu tegevusest.

Väärtusliku annetusena saabus P. Teiskrelt raamatukogule 1966. a. Tartu ülikooli professori, botaanikaia kauaaegse direktori Edmund Russowi (1841—1897) stereofotode kogu, mis sisaldab rohkem kui 1000 fotot Tartu, Tartu ümbruse, Eesti põhjaranniku jt. paikade loodusest.

Terviklik raamatukogu on olnud üheks eelduseks, et Tartu ülikool on tõusnud teadusemaailmas silmapaistvale kohale. Miljonid trükised, käsikirjad, fotod ja kunstiteosed on kasutajaskonnal aidanud tõsta oma kvalifikatsiooni, luua uut teaduse ja kultuuri valdkonnas. Eks kinnita seda ka armeenia ajakirjanike sissekanne Toome raamatukogu külalisraamatusse: «Tõenäoliselt leiab iga rahvuse esindaja selles unikaalses inimteadmiste varamus oma rahvaga seotud fakte ja materjale. See tähendab, et Tartu ülikool on jätnud jälje iga rahva ajalukku. Pask on üle hinnata selle asjaolu tähtsust.» [22. apr. 1969].

ILLUSTRATSIOONIDE LOETELU

1. Tartu ülikooli asutamise akt 1802. a.
2. K. Morgenstern. F. G. Kügelgeni maal. 1809.
3. Tartu ülikooli raamatukogu. L. Höflingeri lito. 1860.
4. Tartu ülikooli raamatukogu II korruse sisevaade 19. saj. keskel.
5. Tartu ülikooli raamatukogu III korruse hoidla.
6. Raamatukogu hoone.
7. Raamatukogu lugemissaal.
8. Atronom Caspar Peuceri (1525—1602) kiri enne ja pärast restaureerimist.
9. Külalisraamatu lehekülg Larissa Kossatši (Lesja Ukrainka kodanikunimi) autograafiga.
10. G. Duranti. *Rationale divinatorum officiorum*. Ulm, 1473.
11. Schedel. *Das Buch der Chroniken und Geschichten*. Augsburg, 1500.
12. Aristoteles. *Parva naturalia*. Veneetsia, 1523.
13. Hippokrates. *Omnia opera*. Veneetsia, 1526.
14. A. Vesalius. *De humani corporis fabrica*. Basel, 1543.
15. Th. More. *Utopia*. Louvain, 1516.
16. Esimene Venemaal legaalselt ilmunud V. I. Lenini tööde kogumik.
17. Евангеліе учительное. 1569. Ivan Fjodorovi trükitud raamatu teksti I. lehekülg.
18. М. Ломоносов. Краткий Россійскій летописец с родословием. СПб., 1760.
19. H. Göseken. *Manuctio ad Linguam Oesthonicam*. Reval, 1660.
20. Esimese eestikeelse piibli frontispiss ja tiitelleht.
21. Chr. Kelchi käsikirja «*Liefländische Historia...*» tiitelleht.
22. Raamat *Academia Gustaviana* raamatukogust.
23. Fragment läti esimesest, 17. saj. viimasel veerandil ilmunud aabitsast.
24. Ajakirja «*Journal des sçavans*» Hollandi väljaande I. köite tiitelleht.
25. Esimene vene revolutsiooniline ajaleht, ilmus 1857—1867 A. Herzeni ja N. Ogarjovi väljaandel.
26. Oktoobrirevolutsioonieelseid bolševistlikke ajalehti.
27. A. Ortelius. *Theatrum orbis terrarum*. Antwerpen, 1573.

28. a) Lõiketehnikas köide 17. saj. I poolest.
b) G. F. Dolgorukovi raamatukogu köide. Supereksliibrisena esikaanel vapp ja tagakaanel nimetähed.
29. Secretum secretorum, 15. saj. käsikirja esimene lehekülj. (10.—11. saj. araabiakeelse teose ladinakeelne tõlge.)
30. K. J. Petersoni käsikirja «Etwas über die Konsonanten».
31. H. Chr. Anderseni kiri O. L. B. Wolffile 28. aug. 1846. a.
32. a) I. Krõlovi autograaf.
b) M. Lomonossovi kiri L. Eulerile 16. veebr. 1748. a. (1. lehekülj).
33. Agostino di Musi. Ateena kool (Raffaeli järgi). Vaselõige. 1523. Detail.
34. a) L. van Leyden. Pattulangemine. Vaselõige. 1519.
b) L. van Leyden. Pattulangemine. Vaselõige. 1529.
35. G. Edelinck (1640—1707). Nicolas Coeffeteau. Vaselõige.
36. Suessi kanal 1870. aastate alguses. Foto O. v. Ungern-Sternbergi kogust.
37. G. F. Schlater. Tartu. Vaade Emajõelt. Lito. 1837—1838.

Резюме

Научная библиотека ТГУ является самым большим книгохранилищем Эстонской ССР, ее фонды насчитывают более 3,3 миллионов печатных единиц по всем областям науки. Благодаря своим богатым фондам библиотека Тартуского университета пользуется широкой известностью как в Советском Союзе, так и за его пределами. В ней хранится множество редких изданий, выдающихся трудов по истории культуры и науки, ценных рукописей и произведений искусства.

Библиотека основана в 1802 г. К моменту начала своей деятельности (июнь 1802 г.) фонды библиотеки насчитывали около 4000 томов, большинство из которых было получено в дар (от графини М. А. Лесток, великого князя Константина Павловича), однако имелись также приобретенные за деньги (библиотека Лёвенвольдов).

Первым директором библиотеки стал профессор элоквенции и классической филологии, эстетики и литературоведения и искусствоведения Тартуского университета Карл Моргенштерн (1770—1852), занимавший эту должность на протяжении 37 лет.

В 1806 г. библиотека была переведена в отдельное здание — в помещения, перестроенные по проекту первого университетского архитектора, профессора И. В. Краузе в развалинах хоровой части бывшего Домского собора.

Благодаря обширным связям Тартуского университета с российскими и зарубежными вузами, научными учреждениями, выдающимися учеными, писателями и общественными деятелями, университетской библиотекой получено в дар много ценных материалов. Получены в наследство или переданы также личные собрания и коллекции (проф. Ф. Гизе, проф. К. Моргенштерна, Ф. М. Клингера, П. К. Александрова, А. Н. Неустроева и др.). Важная роль в комплектовании книжных фондов принадлежит обмену публикациями. Уже в 1818 г. Тартуский университет состоял в качестве единственного вуза России членом Общества по обмену публикациями университетов Германии. В настоящее время библиотека производит обмен изданий Тартуского университета более чем с 350 иностранными учреждениями.

Быстрыми темпами увеличиваются фонды библиотеки. К 1835 г. книгохранилище Тартуского университета вышло со своими 60 473 томами на третье место в России после Петербургской публичной библиотеки и Библиотеки Академии наук. В 1917 г. библиотека насчитывала более 400 000 томов, в 1940 г. — более 722 000, а в 1976 г. — уже более 3 350 000. Библиотека получает платный обязательный экземпляр всех изданий, выходящих на территории Эстонской ССР. Платный обязательный экземпляр литера-

туры на русском языке поступает с 1946 г. по всем отраслям науки, входящим в профиль Тартуского университета. Годовой прирост книжных фондов достигает 80 000—90 000 печатных единиц. Периодических изданий библиотека получает около 3000 названий, в том числе зарубежных журналов более 1300.

С первых лет своего существования библиотека открыта всем, кому необходимы ее богатства для работы или самоусовершенствования. Как и в прошлом, каждый пятый читатель — извне университета. Научная библиотека ТГУ стала культурным центром, обслуживающим более 10 300 читателей и выдающим за год более 1 000 000 томов.

Быстрый рост книжных фондов и расширение обслуживания читателей обуславливали время от времени перестройку здания библиотеки, передачу в распоряжение библиотеки дополнительных помещений.

В распоряжении посетителей находится 11 читальных залов, всего на 660 мест. В настоящей пятилетке намечено выстроить новое современное здание для Научной библиотеки ТГУ, вмещающее более 5 миллионов томов. В читальных залах нового здания библиотеки предусмотрено около 1000 мест.

За время более чем 170-летнего существования библиотеки накоплено множество редких изданий, обладающих всеми признаками редкости: возраст (инкунабулы, палеотипы), издания печатников (плантины, эльзевиров, книги напечатанные И. Федоровым), первые издания классиков науки и литературы (Th. More, «Utopia», 1516; K. Marx, «Das Kapital» Bd. I—III, 1867—1894; В. И. Ленин, «Экономические этюды и статьи», 1898), нелегальные издания («Колокол» А. И. Герцена, «Искра» В. И. Ленина), первые научные журналы («Journal des sçavans», 1665 и «Philosophical Transactions», 1665), издания знаменательные по своему происхождению (книги Павла I, Александра I, книга Г. Ф. Долгорукова с суперэкслибрисом), старые издания на национальных языках (первая библия на финском языке 1642 г., катехизис М. Лютера 1586 г. на латышском языке).

Фонд рукописных материалов (16 100 ед. хр.) содержит уникальные рукописные книги, исторические документы, письма широко известных ученых, литераторов, художников, государственных и общественных деятелей (Кеплер, Реомюр, Цельсий, Эйлер, Ломоносов, Линней, Вольтер, Скотт, Жуковский, Купер, Бальзак, Гейне, Лермонтов, Андерсен, Гоголь, Диккенс, Гайдн, Бетховен, Паганини, Лист, Наполеон I, Ришелье и др.), личные архивы ученых (К. Э. Бэр, Л. Пуусепп, Ф. Клемент) и другие документы.

Вследствие комплектования фондов по строго определенной системе, библиотека Тартуского университета стала цельным хранилищем универсального профиля, имеющим особенно важное значение для исследователей истории науки и культуры: на основе библиотечных фондов можно проследить развитие общественной и научной мысли по всем отраслям науки.

ПИСОК ИЛЛЮСТРАЦИЙ

1. Акт об основании Тартуского университета (1802 г.).
2. Ф. Г. Кюгельген. Портрет К. Моргенштерна. 1809.
3. Библиотека Тартуского университета. Литография Л. Хёфлингера. 1860.
4. Внутренний вид II этажа библиотеки Тартуского университета в середине XIX века.
5. Хранилище на III этаже библиотеки.
6. Здание библиотеки.
7. Читальный зал библиотеки.
8. Письмо астронома Каспара Пеуцера (1525—1602) до и после реставрации.
9. Страница книги для посетителей с автографом Ларисы Косач (гражданская фамилия Леси Украинки).
10. G. Duranti. *Rationale divinatorum officiorum*. Ulm, 1473.
11. Schedel. *Das Buch der Chroniken und Geschichten*. Augsburg, 1500.
12. Aristoteles. *Parva naturalia*. Venetia, 1523.
13. Hippocrates. *Omnia opera*. Venetia, 1526.
14. A. Vesalius. *De humani corporis fabrica*. Basel, 1543.
15. Th. More. *Utopia*. Louvain, 1516.
16. Первое собрание статей В. И. Ленина, легально вышедшее в России.
17. Евангелие учительное. 1569. Первая страница текста книги, отпечатанной Иваном Федоровым.
18. М. Ломоносов. Краткий Российский летописец с родословием. СПб., 1760.
19. H. Göseken. *Manuductio ad Linguam Oesthonicam*. Reval, 1660.
20. Фронтиспис и титульный лист первой библии на эстонском языке.
21. Титульный лист рукописи К. Кельха. «*Liefländische Historia . . .*».
22. Книга из библиотеки Academia Gustaviana.
23. Фрагмент первой латышской азбуки, изданной в последней четверти 17 века.
24. Титульный лист 1 тома журнала «*Journal des sçavans*», перепечатанного в Голландии.
25. Первая русская революционная газета, выходившая в 1857—1867 гг. под редакцией А. И. Герцена и Н. П. Огарева.
26. Большевицкие газеты, издававшиеся до Октябрьской революции.

27. A. Ortelius. Theatrum orbis terrarum. Antwerpen, 1573.
28. а) Переплет I половины 17 века, выполненный способом резьбы.
б) Книга из библиотеки Г. Ф. Долгорукова с суперэкслибрисом: на передней стороне обложки герб и на задней — инициалы.
29. Secretum secretorum. Первая страница рукописи 15 века (перевод арабского произведения 10—11 вв. на латинский язык).
30. Первая страница рукописи К.-Я. Петерсона «Etwas über die Konsonanten».
31. Письмо Х. К. Андерсена О. Л. Б. Вольфу от 28 августа 1846 г.
32. а) Автограф И. А. Крылова.
б) Письмо М. В. Ломоносова Л. Эйлеру от 16 февраля 1748 г.
33. Агостино ди Муси. Афинская школа (по Рафаэлю). Гравюра резцом 1523. Деталь.
34. а) Л. ван Лейден. Грехопадение. Гравюра резцом. 1519.
б) Л. ван Лейден. Грехопадение. Гравюра резцом. 1529.
35. Ж. Эделинк (1640—1707). Николь Кёфето. Гравюра резцом.
36. Суэцкий канал в начале 1870-х гг. Фото из собрания О. фон Унгерн-Штернберга.
37. Г. Ф. Шлатер. Тарту. Вид с реки Эмайыги. Литография. 1837—1838.

THE LIBRARY OF TARTU UNIVERSITY

Summary

The Library of Tartu University, or the Scientific Library of Tartu State University — to give it its full title — is the largest book depository in the Estonian S.S.R. whose collections total more than 3.3 million publications covering every field of science. Because of its comprehensive holdings the Library of Tartu University has become well-known both at home and abroad. The Library houses numerous rarities, masterpieces in the history of culture and science, valuable manuscripts and works of art.

The Library was founded in 1802 with the reopening of the University in Tartu. At the time of its foundation in June 1802 the Library's collections totalled about 4,000 volumes, most of which had been obtained through gift (by Countess M. A. Lestocq, Grand Duke Konstantin Pavlovich) but also through purchase (the library of J. G. v. Loewenwolde).

The first director of the Library was Karl Morgenstern (1770—1852), professor of elocution and classical philology, aesthetics and history of literature and art, who held the post for 37 years.

Since 1806 the Library occupies a building of its own converted from the ruins of the chancel of the previous Dome Cathedral after the design of J. W. Krause, the accredited architect of the University.

Extensive ties of Tartu University with universities, scientific institutions, outstanding scientists, writers and public figures in Russia and abroad have resulted in the University Library receiving many valuable donations. Personal libraries and collections have been bequeathed or handed over (those by Prof. F. Giese, Prof. K. Morgenstern, F. M. Klinger, P. K. Aleksandrov, A. N. Neustroyev a. o.). An exchange of the publications of Tartu University has played an important role in the replenishment and enlargement of the Library stocks. Of all the Russian institutions of higher learning in 1818 it was only Tartu University that was a member of the Publications' Exchange Association of the German Universities. The Library is at present exchanging publications with more than 350 institutions abroad.

The collections of the Library have grown rapidly. In 1835 the book depository of Tartu University with its 60,473 volumes came third in Russia after the Public Library of St. Petersburg and the Library of the Academy of

Sciences. In 1917 the Library's collections totalled over 400,000 volumes, in 1940 over 722,000, in 1976 over 3.35 million volumes. The Library receives a priced deposit copy of all the printed works published in the Estonian S.S.R. Since 1946 the Library also obtains a priced deposit copy of the publications in Russian in all the fields of science studied at Tartu State University. The annual growth of the collections is 80,000—90,000 pieces. The annual growth of the collections is 80,000—90,000 pieces. The Library subscribes to nearly 3,000 different periodicals, including over 1,300 foreign ones.

From the very outset the Library has been open to the reading public at large — to all who need its collections for their work and enlightenment.

The Library has become an important centre of education and culture with a readership of over 10,300 who borrow over 1 million books a year.

The rapid growth of the stocks and the extension of loan service has made it necessary to reconstruct the building and utilize supplementary rooms and additional buildings. At the service of the readers are eleven reading rooms with a seating capacity of 660. In the present Five-Year Plan period the new up-to-date building of the Scientific Library of Tartu State University will be completed, which will house over 5 million volumes and seat over 1,000 readers.

During more than 170 years the Library has obtained numerous rare books, which exhibit all features of rarity: age (incunables), publications of famous printers (Plantins, Elzeviers, books printed by I. Fyodorov), first editions of classics in the field of science and literature (Th. More, «Utopiia», 1516; K. Marx, «Das Kapital» I—III, 1867—1894; V. I. Lenin, «Экономические этюды и статьи», 1898), illegal publications (A. Herzen's «Колокол», V. I. Lenin's «Искра»), first scientific journals («Journal des sçavans», «Philosophical Transactions», 1665), books of interesting origin (those which belonged to Paul I, Alexander I, a book with G. F. Dolgorukov's super ex libris), older national publications (the first Bible in Finnish, 1642; M. Luther's Catechism in Latvian, 1586), books remarkable for artistic lay-out and binding.

The collections of manuscripts (16,100 items) contain unique script books, historic documents, letters written by famous scientists, writers, artists, statesmen and figures in culture (Kepler, Réaumur, Celsius, Euler, Lomonossov, Linné, Voltaire, Scott, Zhukovski, Cooper, Balzac, Heine, Lermontov, Andersen, Gogol, Dickens, Haydn, Beethoven, Paganini, Liszt, Napoleon I, Richelieu a. o.), personal archives of scientists (those of K. E. Baer, L. Puusepp, F. Klement), and other archival materials.

Thanks to a systematic acquisition of publications the Library of Tartu University has become a comprehensive depository of universal character, which may be of particular importance for researchers into the history of science and culture: the Library collections enable to observe the development of scientific and social thought in all fields.

LIST OF ILLUSTRATIONS

1. The Foundation Act of Tartu University. 1802.
2. K. Morgenstern. A painting by F. G. Kügelgen. 1809.
3. The Library of Tartu University. A lithograph by Höflinger. 1860.
4. The interior view of the first floor of the University Library in the middle of the 19th century.
5. The depository on the second floor of the Library of Tartu University.
6. The Library building.
7. A reading room in the Library.
8. A page from astronomer Caspar Peucer's (1525—1602) letter before and after restoration.
9. A page from the visitors' book with the autograph of Larissa Kosach (the real name of Lesya Ukrainka).
10. G. Duranti. *Rationale divinatorum officiorum*. Ulm, 1473.
11. Schedel. *Das Buch der Chroniken und Geschichten*. Augsburg, 1500.
12. Aristotel. *Parva naturalia*. Venice, 1523.
13. Hippocrates. *Omnia opera*. Venice, 1526.
14. A. Vesalius. *De humani corporis fabrica*. Basel, 1543.
15. Th. More. *Utopia*. Louvain, 1516.
16. The first collection of V. I. Lenin's works published in Russia legally.
17. The first page of the book «Евангелие учительное» printed in 1569 by Ivan Fyodorov.
18. М. Ломоносов. *Краткий Российский летописец с родословием*. СПб., 1760.
19. H. Göseken. *Manuductio ad Linguam Oesthonicam*. Reval, 1660.
20. The frontispiece and title page of the first Bible in Estonian.
21. The title page of Chr. Kelch's manuscript «Liefländische Historia . . .».
22. A book from the Library of *Academia Gustaviana*.
23. A fragment from the first Latvian ABC published in the last quarter of the 17th century.
24. The title page of the first volume of the journal «Journal des sçavans» reprinted in Dutch.
25. The first Russian revolutionary newspaper published in 1857—1867 by A. Herzen and N. Ogaryov.
26. Some of the Bolshevist newspapers published before the October Revolution.

27. A. Ortelius. *Theatrum orbis terrarum*. Antwerp, 1573.
28. a) A leather binding from the first half of the 17th century.
b) A volume from the library of D. F. Dolgorukov with a coat of arms on the front cover and initials on the back cover as a *super exlibris*.
29. *Secretum secretorum*. The first page of a 15th-century manuscript, (the Latin translation of a 10th—11th-century work in Arabic).
30. The first page of K. J. Peterson's manuscript «*Etwas über die Konsonanten*».
31. H. Chr. Andersen's letter to O. L. B. Wolff dated August 28, 1846.
32. a) The autograph of I. Krylov.
b) M. Lomonossov's letter to L. Euler dated February 15, 1748.
33. Agostino di Musi. *The Athenian School* (after Raffael). Engraving. 1523. Detail.
34. a) L. van Leyden. *The Fall of Man*. Engraving. 1519.
b) L. van Leyden. *The Fall of Man*. Engraving. 1529.
35. G. Edelinck (1640—1707). Nicolas Coeffeteau. Engraving.
36. *The Suez Canal in the early 1870s*. A photo from the collection of O. v. Ungern-Sternberg.
37. G. F. Schlater, Tartu. *A view from the Emajõgi*. Lithograph. 1837—1838.

SISUKORD

Tartu Riikliku Ülikooli Teadusliku Raamatukogu ajaloost ja tänapäevast	5
Raamatukogu fondid	22
Illustratsioonide loetelu	64
Научная библиотека Тартуского государственного университета.	
Резюме	66
Список иллюстраций	68
The Library of Tartu University. Summary	70
List of Illustrations	72

Научная библиотека Тартуского государственного университета. На эстонском языке. Тартуский государственный университет. ЭССР, г. Тарту, ул. Юликооли, 18.

Vastutav toimetaja M. Vahing. Korrektor L. Uba. Ladumisele antud 22. VII 1974. Trükkimisele antud 2. XI 1976. Trükipaber 70×90 1/16. Trükipoognaid 4,75. Arvestuspoognaid 4,80. Trükiarv 2000. MB 09153. Tell. nr. 3912. H. Heidemanni nim. trükikoda, ENSV, Tartu, Ulikooli 17/19. I

Hind 48 kop.

